

II. DIN ISTORIA EDUCAȚIEI

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN PENINSULA BALCANICĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

DORU NEAGU*

Aromânii au înființat de timpuriu școli în comunele lor iar în unele centre mai importante au deschis în secolul al XVIII-lea instituții de învățământ mediu sau superior. Cele din Moscopole, Ianina, Mețova, Tricala, Larisa¹ se bucurau de prestigiu în întreaga lume creștin-ortodoxă. În aceste instituții predarea se făcea în limba greacă. O atare situație are cauze multiple.

În timpul dominației otomane în Balcani, patriarhia ortodoxă din Constantinopol a fost menținută. Turcii aveau cont de diverse comunități nemusulmane numai dacă acestea aveau un șef religios acceptat de autorități². Deoarece patriarhului ecumenic i s-a recunoscut dreptul de a păstori asupra tuturor ortodocșilor din imperiu (fie că erau greci, sârbi, bulgari, albanezi sau aromâni) s-au asigurat condițiile unei preeminențe grecești în regiune întrucât majoritatea patriarhilor și a membrilor sinodului erau greci.

În evul mediu biserica avea monopolul culturii și învățământului. Cum în sud-estul european limba greacă, purtătoarea unei tradiții culturale recunoscute, era și limba patriarhiei constantinopolitane, ea s-a menținut și s-a răspândit între elitele culturale din Balcani - în rândul cărora se găseau și mulți aromâni³. Prestigiul acumulat i-a permis să fie adoptată și ca limbă a comerțu-

---

1. Mihail Virgiliu CORDESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsea, Viena și Berlin*, București, Tip. Curții Regale F.Gobl Fiii, 1906, p.2; Th<eodor> CAPIDAN, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională, 1932, p.39.

2. G<ușu> PAPACOSTEA-GOGA, *În zilele redeșteptării macedoromâne. Memorii, acte și corespondență*, București, Edit. Casei Școalelor, 1927, p.20-21.

3. P<ericle> PAPAHAĞI, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavaliotti, Daniil, Ucuta)*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1909, p.11. Învățați aromâni au predat și la Academiiile Domnești din Iași și București în secolele XVII-XVIII - C<onstantin> ERBICEANU,

lui în Turcia europeană. De aceea pentru negustorii aromâni⁴, limba greacă a devenit o necesitate⁵.

Înainte de începerea acțiunii culturale românești în Balcani școlile macedoromâne se dezvoltau în cadrul comunităților religioase care depindeau, prin mitropoliți, direct de patriarhie. În fiecare comunitate aromână exista câte un comitet (compus din fruntașii acesteia) ce urmărea satisfacerea nevoi lor morale și culturale ale membrilor comunității. Acesta se ocupa de strângerea impozitelor către stat și de întreținerea bisericilor și școlilor și se bucura de depline drepturi în fața autorităților otomane⁶.

Școlile, foarte numeroase în comunele aromânești, erau cu predare în limba greacă⁷. Ele erau întreținute prin intermediul eforiilor și epitropiilor alese din rândul membrilor de vază ai acestora. În atribuțiile lor intrau: alegerea și angajarea personalului didactic, fixarea retribuției acestuia, controlul programului școlar ce trebuia alcătuit de directorul școlii la indicațiile mitropolitului (grec) din zonă, inspectarea regulată a școlilor și supravegherea institutorilor în îndeplinirea îndatoririlor lor față de școală dar și comportarea lor în societate, precum și alcătuirea regulamentelor prin care se stabileau drepturile și atribuțiile personalului didactic⁸.

Aflate sub influența corpului ecleziastic grecesc, comunitățile aromâne din Balcani aveau totuși, prin sistemul eforiilor, un control cvasi-total asupra școlilor pe care le înființau.

Bărbați culti greci și români și profesorii din Academiiile din Iași și București din epoca zisă Fanariotă, București, Institutul de Arte Grafice "Carol Gobl", 1905, 42 p. șextras din: "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t.XXVII, mem.6, pp.141-182ț.

4. Încă din secolele XVII-XVIII aromânii erau negustori vestiți în Europa - V<aleriu> PAPA-HAGI. *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII*. București, Edit. Societății de Cultură Macedo-Română, 1935, passim; M<atei> CAZACU, *Vlahii din Balcanii occidentale (Serhia. Croația. Albania etc.). Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în: vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coord. N<eagu> Djuvara, București: Edit. Fundației Culturale Române, 1996 șiinfra: *Aromâniit*, p.96-98; N<eagu> DJUVARA, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în: *ibid*, p.188 sq.; Nicolae CIACHIR. *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987, p.60.

5. <Dr.> S<imion> ȚOVARU, *Problema școliei românești din Balcani*, București, Tip. "Cultura". 1934. p.58; D<imitrie> I. POPOVICI, *Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungariu*. trad. C. Constante, București, 1934, p.122; N.Djuvara, *loc. cit.*, p.110.

6. C.D. METTA, *Privilegiile comunităților religioase din Turcia*, în: "Lumina", Bitolia. an I, nr.2, 1903. p.41-43; E<ugen> IONESCU, *Cauza românească în Turcia și conflictul cu Grecia*, București, Tip. "Gutenberg" Joseph Gobl, 1906, p.15; Nicolae> BATZARIA, *România văzută de departe*, București, Edit. Viața Romanească S.A., fa., p.16-18, G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.20.

7. Despre organizarea și funcționarea acestora vezi: C.S. CONSTANTE, *Cum se învăța carte altcândva. Axios*. în: "Almanah macedo-român 1992", red. Atanasie Nasta, [București] Edit. Fundației Culturale Române (Societatea de Cultură Macedo-Română), [infra: A.MR. 1992], p.80-83.

8. S.Țovaru, *op.cit.*, p.61.

Cu școala și biserica la dispoziția ei, propaganda greacă a reușit sădirea printre aromâni a unui puternic curent de grecomanie⁹. De aceea, la deschiderea primelor școli românești în Macedonia, cultura greacă de aici era așezată pe o bază puternică¹⁰ fără ca bugetul statului grec să fie păgubit, ba dimpotrivă.

Politica școlară românească în Balcani¹¹ a început în perioada domniei lui A.I.I. Cuza (1859-1866) când la București a funcționat un Institut Macedo-

9. "Sub denumirea de grecomani se înțeleg toți acei străini, care deși nu sunt greci, fiind însă crescuți în sentimente grecești, sunt partizani înfocați ai lor" - M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.14, n.2; cf N.Batzaria, *op.cit.*, p.67; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, Maria PETRE, *Introducere*, în vol. *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, ed. Adina Berciu-Drăghicescu [și] Maria Petre, București, Edit. Universității, 2004 [infra: *Școli*], p.14.

10 E. Ionescu, *op.cit.*, p. 25.

11. Despre școlile românești din regiune a existat în epocă o bogată bibliografie, din care cităm: *Apostol Margarit și Școlile Române de peste Dunăre*, în: "Convorbiri literare", Iași, an VIII. 1874, nr.6, p.235-247, nr.7, p.264-282, nr.8, p.317-362, nr.9, p.353-362; Theodor T. BURADA, *Cercetări despre școlălele românești din Turcia*, București, Tip. "Românului" Vintilă C.A. Rosetti, 1890, p.9-110, 203-210; *Primul Almanah Macedo-Român pentru Știința și Cultura Poporului Macedo-Român*, Constanța: Tip. "Aurora" Ilie M.Grigoriu, 1900, p.33-51, 74-77, 121-130; Virgiliu STOICESCU Const<antin> I. NAUM, Const<antin> PETRESCU-BIRINA, *Românii din Macedonia (Anii 270-1901)*, București, Tip. "Viitorul" Nicolae N.Voicu (Societatea de Cultură Macedo-Română), 1900, p.71-90; Prof. Ion ARGINTEANU, *Istoria românilor macedoneni din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Tip. "L'Independance Roumaine", 1904, p.284-302; Dimitrie AT<H>ANASESCU, *Cum s'a deschis prima școală română*, în: "Lumina", Bitolia, an III, nr.10, 1905, p.319-330; M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.39-207, 252-255, 311-316, 325-326; Alexandre RUBIN, *Les Roumains de Macedoine*, Bucarest, Imprimerie Professionnelle Dem. C.Ionesco, 1913, p.142-143, 234, 254-282. Perioada interbelică a înregistrat un număr mai redus de contribuții dedicate subiectului (unele redactate înainte de 1913): G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, passim; Nicolae IORGA, *Istoria învățământului românesc*, București, Edit. Casei Școalelor, 1928, p.338-340; Victor PAPACOSTEA, *Documente aromânești dintre 1868 și 1870*, în: "Revista Aromânească", București, an I, 1929, nr.1, p.81-87, nr.2, p.169-177; S. Țovaru, *op.cit.*, passim; Vasile DIAMANDI-AMINCEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, Edit. "Tiparul Universitar", 1938 (reeditare: București, [Edit.] Domino (Balcanica), 1999, p.114-128), Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria Aromânilor*, București, Edit. "Cugetarea" P.C. Georgescu-Delafraș, 1940, p.287-300, 321-369, 395-404. Istoriografia din România dintre 1945-1989 nu s-a arătat interesată de subiect. Din 1990 au început să apară numeroase materiale (inclusiv reeditări sau traduceri), din care cităm: Prof. Cristina CHENDREA, *Documente privind înființarea primei școli românești în Peninsula Balcanică - Macedonia*, în: A.M.R. 1992, p.23-25; Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Enciclopedică (col. Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României), 1994, p.34-46, 53-58, 70-77 (cartea a apărut încă în 1974 în limba germană); Gheorghe PĂRNUȚĂ, *Școli românești în Peninsula Balcanică. Ajutorul acordat acestora de către România*, în: *Istoria învățământului din România*, vol.II: (1821-1918), coord. Prof. univ .dr.doc. Anghel MANOLACHE [și] Prof.dr. Gheorghe PĂRNUȚĂ, București, Edit. Didactică și Pedagogică R.A., 1993, p.320-322, 408-411; Alin CIUPALĂ, *Începuturile școlii românești în Macedonia, Epir și Tesalia (1864-1877)*, în: "Erasmus", București, Societatea de Studii Istorice, nr.6, 1996, p.23-39; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, - *Românii din Barcani*.

Român (1864-1871), al cărui scop a fost pregătirea de personal calificat pentru școlile pe care România urma să le înființeze în Balcani¹² și care a stat la originea acțiunii de deșteptare a aromânilor prin intermediul învățământului românesc¹³.

Școlile românești înființate în Balcani au trebuit să țină seama de legislația otomană mai mult decât de cea românească. Pentru bunul mers al sistemului de învățământ, autoritățile otomane au redactat, pe baza legii instrucțiunii publice din 1868, un regulament care a constituit baza juridică pentru fondarea și activitatea instituțiilor școlare din imperiu. Școlile erau de două categorii: de stat și particulare.

Primei categorii îi aparțineau școlile a căror susținere și inspecție era de competența exclusivă a guvernului otoman. În a doua categorie - în care se aflau și școlile românești - erau școlile înființate și susținute de comunități sau de persoane particulare, dar asupra cărora statul păstra drept de inspecție. Chiar și particulari care nu erau supuși otomani puteau înființa școli. Fondurile școlilor puteau proveni fie de la fondatori, fie de la diverse asociații locale de care aparțineau (inclusiv de la biserica ortodoxă). Pentru deschiderea unei școli era necesar ca: 1) profesorii sau institutorii să posede o diplomă sau un certificat eliberat de Ministerul otoman al Instrucțiunii sau de către Direcția Locală; 2) acestor două foruri să le fie supusă spre aprobare programa școlară "pentru a nu se preda cunoștințe contra moralei sau politicii"; 3) școlile să dispună de permisiunea Direcției Locale sau a valiului (în cazul în care aceste școli se deschideau în provincie). Nerespectarea acestor condiții atrăgea după sine interdicția de funcționare. Profesorii care aveau o diplomă trebuiau să o oficializeze la Direcția Școlară de care aparțineau¹⁴.

Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea. Începutul secolului al XX-lea [a colaborat: Petru DĂNILĂ], [București] Edit. Globus, [1996], p.34-48, 52-56, 84-88. 97-156. 188-193,220-243; *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, coord.: Prof.univ.dr. Stelian BREZEANU [și] Dr. Gheorghe ZBUCHEA, București, Arhivele Naționale ale României. 1997 [infra: R.S.D.], p.22-26.153-156,159-160,163-165.173,176-177,179-180; Gheorghe ZBUCHEA, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XIII-XX)*, București, Edit. Biblioteca Bucureștilor, 1999, p.59-69; Adina BERCIU-DRĂGHICESCU, Maria PARIZA, *Aromânii în publicațiile culturale, 1880-1940 (reviste, almanahuri, calendare)*. *Bibliografie analitică*, vol.I; Bccurești, [Edit.] Sigma, 2003, p.37-44, 160-171; *Școli*, p.12-15, 59-63,103-170ș.a.

12. V. Papacostea, *loc. cit.*, p.82; R.SD., doc.51, p.157.

13. I.I. VELICU, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedoneni*, în: "Revista Istorică Română", București, XI-XII, 1941-1942. p.284.

14. C. METTA, *Organizarea instrucțiunii publice în Turcia*, în: "Lumina", Bitolia, an II, nr.5, 1904, p.135-137; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.19.

Încă înainte de înființarea propriu-zisă de școli românești, în instituțiile de învățământ cu predare în limba greacă, înființate de către aromâni, idiomul acestora era folosit constant din necesități pedagogice¹⁵.

Prima școală românească în Balcani¹⁶ a fost deschisă de Dimitrie Athanasescu. Acesta era un modest croitor în comuna sa natală Târnova, lângă Bitolia. Aflat în cartierul Galata din Constantinopol, el a găsit un apel lansat în 1863 de Comitetul Macedo-Român cu sediul la București¹⁷. El a sosit în capitala României și a fost înscris de Cezar Bolliac la Liceul "Matei Basarab"¹⁸. În anul 1864, pe când se afla în clasa a III-a liceală, se îmbolnăvește grav. Temându-se că nu-și va putea realiza visul de a deveni institutor, se retrage din liceu și adresează o petiție domnitorului Al. I. Cuza solicitând sprijin pentru a deschide o școală în Macedonia¹⁹. Dându-se curs decretului din 16 aprilie 1864 al domnitorului A.I. Cuza²⁰, i se pun la dispoziție manuale și 2000 de lei din averea mănăstirilor închinată²¹. Cu această zestre, Dim. Athanasescu revine în Balcani și la 2 iulie 1864 deschide în comuna Târnova²² prima școală românească din Macedonia, cu un număr inițial de 25 de elevi²³. Cu toate piedicile puse de

15. S.Țovaru, *op.cit.*, p.64, n.l; C.S. Constante, *loc.cit.*, p.80.

16. Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.23-25; Ionel CIONCHIN, *Prima școală românească din Macedonia (2 iulie 1864) înființată de Dimitrie Athanasescu*, în: "Clio", Timișoara, an II, nr.9, 1993.

17. Despre activitatea Comitetului Macedo-Român au scris, între alții: Th.T. Burada, *op.cit.*, p.9-14; V.Stoicescu, C.I. Naum, C. Petrescu-Birina, *Români*, p.69-71; I.Arginteanu, *op.cit.*, p.281-282; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.9-13; Al.Rubin, *op.cit.*, p.143; Th. Capidan, *Aromânii*, p.42; V. Diamandi-Amineanul, *op.cit.*, p.114-115; St. Diamandi, *op.cit.*, p.278; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35-37; A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.39-40; Gh. Zbucnea, *op.cit.*, p.50-51; Emil Țircomnicu, *România și Balcanii. Spațiu geopolitic. Minorități sud-dunărene*, în vol. *Etnologica*, [București, Edit.] Paideia (col. Științe sociale), [2002], p.253. Manifestul *Către frații români din Epir, Macedonia, Tesalia și Albania* a fost lansat de comitet în limbile română și greacă îndemnându-i pe aromâni să introducă limba română în școlile și bisericile lor în locul limbii grecești - S.Țovaru, *op.cit.*, p.20; documentul a fost reprodus în cartea lui Th.T. Burada, *op.cit.*, p. 10-13 și fragmentar în: *R.S.D* doc.48, p.153-155.

18. St. Diamandi, *op.cit.*, p.288-291; Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.23.

19. Petiția cu rezoluțiile respective a fost publicată de V. Papacostea, *loc. cit.*, p.171 și reprodusă în: *R.S.D.*, doc.49, p.155-156 și A.Berciu-Drăghicescu, M.Pariza, *op.cit.*, anexa VII, p.167.

20. V. Papacostea, *loc. cit.*, p.171; *R.S.D.*, doc.50, p.156.

21. Arhivele Naționale ale României, București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice [înfr: M.I.P.] dos.446/1874, f.13 și 23; Școli, doc.3, p.105. Încă din 29 Aprilie 1864, Dimitrie Bolintineanu, ministru Instrucțiunii Publice cerea să se pună la dispoziție 10 000 lei pentru învățământul românesc din Peninsula Balcanică - A.Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *loc. cit.*, p.12-13; Școli, doc.1, p.103.

22. S.Țovaru, *op.cit.*, p.20; Th<eodor> CAPIDAN, *Macedoromânii. Etnografie. istorie, limbă*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1942, p.231. Într-o cerere înaintată de Dim. Athanasescu Ministerului Instrucțiunii de la București se arată că școala ar fi fost deschisă la 15 aprilie 1864 M.I.P., dos.446/1874. f. 36.

23. S.Diamandi, *op.cit.*, p.293.

autoritățile ecleziastice grecești²⁴, el a rămas în fruntea școlii până la pensionarea sa²⁵.

Dimitrie Cosacovici²⁶ - unul dintre inițiatorii Comitetului Macedo-Român de la București - și-a lăsat întreaga avere Statului Român pentru întemeierea și întreținerea unei școli în Balcani²⁷. Cu acest sprijin material, institutorul Constantin I. Cosmescu, absolvent al Institutului Macedo-Român²⁸, vine în întâmpinarea dorinței locuitorilor comunei Gopeși (care încă din 1865 se pregăteau să deschidă o școală aromână) și înființează o școală ce va începe să funcționeze regulat din 1867, numărând încă din primul an 50 de elevi.

Cea mai cunoscută figură a învățământului românesc din Imperiul Otoman a rămas Apostol Margarit²⁹ care "fără carte multă, fără creștere aleasă, fără cunoștință de lume cum era, [...] izbuti să impuie respectul să câștige încredere, să încălzească simpatii"³⁰. La rândul său, un cercetător contemporan al istoriei chestiunii aromânești nota că: "în ciuda caracterului său despotic și a politicii sale care stârnea probleme în multe privințe și pentru care nu dispunem de suficiente materiale care să ne permită o apreciere definitivă, acestui Apostol Margarit [...], îi revine meritul de a fi construit sistemul de învățământ românesc pe care și-a pus pecetea personalității sale pentru mai mult de un sfert de secol"³¹. S-a născut la Avdela (în regiunea Pindului) în anul 1832 și a studiat la Gimnaziul grec din Ianina. A devenit institutor la Școala greacă din Vlaho-Clisura unde, folosindu-se de idiomul aromân, a obținut succese remarcabile în predarea limbii grecești³². Vine în România unde obține sprijin pentru deschi-

24. Dim. Atanasescu, *loc. cit.*, p.326.

25. Dimitrie Athanasescu a funcționat și la Bitolia între 1865-1869 - Cr. Chendrea, *loc. cit.* p.25; Școli. doc.6, p.1 07 -108.

26. Despre viața sa a se vedea: C<onstantin> I. COSMESCU, *Dim<itrie> Cosacovici și Aromânismul*, în: "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare", București, s.II, t.XXV, 1902-1903, p.285-341; St. Diamandi, *op. cit.*, p.266-286.

27. Prin testamentul său din 27 Aprilie 1867 Dimitrie Cosacovici a lăsat 8 000 lei pentru înființarea unei școli românești în Macedonia - Cr. Chendrea, *loc. cit.*, p.25.

28. G. Papacostea-Goga. *op.cit.*, p.96.

29. O biografie în două ediții a lăsat ginerele său, Mihail PINETTA, *Apostol Margarit*, Silistra, 1924. 16 p. și Iași, 1940, 42 p. Despre viața lui Apostol Margarit, vezi și: St. Diamandi, *op. cit.*, p.321-369;. Em. Țircomnicu, *loc. cit.*, p.255-257, n.7.

30. Nicolae IORGA, *Oameni care au fost*, ed. I.Roman, București, Edit. pentru Literatură, 1967, vol.I, p.18.

31. Max Demeter PEYFUSS, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în: *Aromânii*, p.139. Datorită meritelor sale pe tărâmul propășirii învățământului românesc în Peninsula Balcanică, Apostol Margarit a fost ales la 3/15 Aprilie 1889, membru corespondent al Academiei Române - Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, Edit. Academiei Române, 1992, p.72 și 324; E. Țircomnicu, *loc.cit.*, p.257, n.7.

32. S.Diamandi, *op.cit.*, p.325-326.

derea unei școli românești în Macedonia³³. În 1867 deschide o școală românească în comuna sa natală, Avdela³⁴ iar în 1868 o alta în Vlaho-Clisura³⁵.

Până în 1877 în Macedonia și în Pind au fost deschise următoarele școli românești: Târnova (Dim. Athanasescu, 1864), Avdela (Apostol Margarit, 1867), Gopeși (C.I. Cosmescu, 1868), Vlaho-Clisura (Ap. Margarit, 1868), Ohrida (Stenice Cionescu, 1868), Călivele lui Badralexii (Demetru Badralexii, 1870), Perivoli (George Perdichi, 1871) și N eveasca (Constantin Chirana)³⁶.

Din criza orientală din 1875-1878³⁷ România a ieșit cu un prestigiu sporit, într-o calitate nouă: aceea de stat independent³⁸. La 12 septembrie 1878³⁹, la insistențele Guvernului Român⁴⁰ (dar și a unor institutori români între care și Ap. Margarit⁴¹) se obține emiterea de către marele vizir Savfet Pașa a două ordine - unul către valiul din Ianina, în calitatea acestuia de guvernator general al Epiro-Tesaliei, și celălalt către valiul din Salonic, guvernatorul general al Macedoniei - prin care se recunoștea macedoromânilor din Imperiul Otoman dreptul de a înființa școli puse sub protecția autorităților imperiale⁴². Acest act a fost considerat ca un început de recunoaștere națională a elementului aromân din Turcia⁴³.

În prima perioadă "învățătorii români au lucrat risipiți, fiecare după cum îl tăia capul, fără unitate și acțiune sistematică. Dar pe zi ce trece se simțea nevoia unui coordonator care să coordoneze mișcările izolate, să organizeze sistematic lupta, să reprezinte interesele școlilor românești în fața autorităților

33. M.I.P., dos.676/1866, f.1-4.

34. *Ibid.*, dos.186/1869, f.65-66.

35. S.Diamandi, *op.cit.*, p.332. După o statistică din 19 Martie 1869, în 1868 funcționau în Imperiul Otoman următorii institutori: Dim. Athanasescu (Bitolia), Ap. Margarit (Grebena), G.Tomescu (Avdela), G.Tomara (Ohrida), G.Dauti (Smixi), Tulliu G.Tacit (Nova Beala) și Constantin Petrescu (Silistra) - *Școli*, doc.6, p.107-108.

36. D.Athanasescu, *loc. cit.*, p.321-322.

37. N.Ciachir, *op.cit.*, p.193-255.

38. Pentru recunoașterea acestui act de către diplomația europeană a se vedea: Prof.univ.dr. Gheorghe PLATON, *Istoria modernă a României*: Bucureșt, Edit. Didactică și Pedagogică, [1985], p.432-433; Mircea BABEȘ, Ion CALAFETEANU, Cristian POPIȘTEANU, Șerban RĂDULESCU-ZONER, Valenu STAN, Nicolae STOICESCU, *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, coord. Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, București: Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, p.132-140.

39. M.D. Peyfuss, *opcit.*, p.50.

40. *Ibid.*, n.75.

41. M.Pinetta, *Apostol Margarit*, Iași, 1940, p.9.

42. Textul ordinului viziral din septembrie 1878 a fost reprodus de mai multe ori: T.Burada, *op. cit.* p.53; Ministerul Afacerilor Străine, *Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, București, Imprimeria Statului, 1905, p.XV; S.Țovaru, *op.cit.*, p.27, n.2; M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.50, n.73; *R.SD.*, doc.53, p.159.

43. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.50, n.75; *id.*, *Aromânii*, p.140.

otomane⁴⁴. Așa s-a născut ideea înființării unui inspectorat școlar, instituție menită să coordoneze activitatea școlilor românești din Turcia. În această funcție ministrul liberal al Instrucțiunii, Gheorghe Chițu, a numit în 1878 pe Ap. Margarit⁴⁵.

Înființarea inspectoratului și recunoașterea școlilor românești din Imperiul Otoman au deschis noi perspective dezvoltării învățământului românesc din regiune cu toate că o parte din teritoriul - până atunci unitar - locuit de aromâni în Turcia s-a micșorat în urma încorporării Tesaliei la Grecia⁴⁶. Între 1878-1890 s-au înființat 25 de școli din care 4 mixte, 10 de băieți și 9 de fete⁴⁷. Perioada cea mai rodnică a fost între 1890-1892 când au fost deschise 6 școli de fete și 25 de școli de băieți⁴⁸. În 1893 apar încă 5 școli de băieți și 6 de fete⁴⁹ ajungându-se la 55 de școli de băieți și 20 de fete, cu o populație școlară de 3400-4000 de elevi⁵⁰. La 1 septembrie 1899 numărul școlilor spori se la 69⁵¹, pentru ca în anul școlar 1899-1900, odată cu suplimentarea bugetului școlar pentru Macedonia, ministrul Instrucțiunii de atunci, Take Ionescu, să ridice numărul școlilor la 93⁵².

44. St. Diamandi, *op.cit.* p.334-335.

45. S.Țovaru, *op.cit.*, p.28 (unde se indică și motivele acestei alegeri).

46. N.Ciachir, *op.cit.*, p.261-265. Desigur "nu exista acolo nici o școală românească, iar cei care trăiau în localitățile respective erau, probabil, în general, de acord cu cedarea. Dar această decizie a însemnat o grea lovitură dată mișcării naționale aromânești, căci atunci a fost pierdută baza teritorială a viitoarei acțiuni autonomiste (în sensul creării unui canton autonom românesc în Albania)" - M.D. Peyfuss. *Chestiunea*, p.57. Despre poziția aromânilor "naționaliști" față de această decizie: *ibid.*, p.56-57; 1. Arginteanu. *op.cit.*, p.293; M.Pinetta, *Apostol Margarit*, Iași, 1940, p.10; St. Diamandi, *op.cit.* p.336.

47. Școli mixte au fost înființate la: Bitolia, Perlepe, Selia-Veria (1878), Turia; școli de băieți la: Moloviște, Magarova, Băiasa, Grebena, Samarina (1880), Nijopole, Hrupiște, Pleasa, Corița (1881). Xirolivad (1889); școli de fete la: Ohrida, Gopeși, Crușova (1879), Bitolia, Vlaho-Clisura. Moloviște, Magarova, Salonic (1881), Perlepe (1889) - M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.17-18.

48. Școli de fete au început să funcționeze la: Târnova, Turia, Pisuderi, Mețova, Berat, Marușa-Veria, iar cele de băieți la: Beala, Belcamen, Florina, Pisuderi, Fetița, Gramaticova, Murihova, Cochinopoli, Vlaho-Livadia, Ianina, Siracu, Mețova, Grebeniți, Floru, Laca, Armada, Leașnița, Marușa-Veria, Liumnița - *ibid.*, p.18.

49. Cele de băieți erau la: Durazzo (alb.: Durres), Ramna, Oșani, Birislav, Amiro (aceasta în Tesalia grecească!), iar cele de fete la: Nijopole, Neveasta, Corița (alb.: Korce), Moscopole, Caterina, Veles - *ibid.*, p.20; A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.55.

50. M.V Cordescu. *op. cit.*, p.20.

51. Școli noi au apărut la: Iancovăț (1894), Durazzo, Ferica, Veles, Paleoseli, Macrini, Grabova, Frașari, Scopia, Prizrena, Fieri. Cosina (1895-1897) - *ibid.*

52. Au fost înființate alte 24 de școli la: Blața, Cupa, Giurmaia de Sus, Negovani, Poroj, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinopole, Vlaho-Livadia, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leașnița, Smixi, Grădiște, Nicea, Permeti, Tirana, Veria-Selia, Crușova - *ibid.* După Th. Capidan, în 1900 funcționau 113 școli primare - Th. Capidan, *Aromânii*, p.43; *id.*, *Macedoromânii*, p.232 (aceeași cifră și la: A. Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *op.cit.*, p.15, fără indicarea sursei). Este o confuzie: 113 școli primare funcționau în 1912 după cum arată statistica publicată de Al. Rubin, *op.cit.*, p.255-282, reprodușă și în: *R.SD.*, doc.111, p.141-146; cf. A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.55-56.

Sfârșitul de secol înregistrează o sporire rapidă, de la an la an, a numărului institutorilor români din Imperiul Otoman după cum relevă următorul tabel⁵³:

NUMĂR DE INSTUTUTORI	CIRCUMSCRIPTIA ȘCOLARĂ		
	1898	1899	1900
1. Salonic	33	48	49
2. Bitolia	46	69	75
3. Epir	33	47	49
4. Albania	16	30	30
TOTAL	128	194	203

Odată cu înființarea de școli primare în Turcia se pune și problema continuării studiilor de către absolvenții acestora urmărindu-se, pe de-o parte, asigurarea personalului didactic pentru numărul crescând de școli primare, pe de alta, pregătirea elevilor pentru meseriile ce aveau să urmeze cu accent asupra comerțului, îndeletnicire tradițională la aromâni. Întrucât România era departe și exista temerea, întemeiată, că unii din cei plecați peste Dunăre, nu se vor mai întoarce în locurile natale⁵⁴ s-a socotit necesar a se înființa școli secundare în Peninsula Balcanică.

Cea dintâi școală secundară a fost Liceul Român din Bitolia înființat sub direcția profesorului ardelean Vasile Glodariu⁵⁵, cu sprijinul inspectorului Ap. Margarit, în 1880⁵⁶. A vând la început o clasă ai cărei elevi proveneau în mare măsură de la școlile secundare grecești, până în 1887 liceul își completează ciclul celor 7 clase necesare⁵⁷, fiind asemănător liceelor din țară. I-a urmat Gimnaziul din Ianina înființat în anul școlar 1887-1888⁵⁸ la stăruințele lui Ioan Hondrozom, sub direcția lui Demetrie Abeleanu, fost institutor-director la Școala din Vlaho-Clisura. Avându-se în vedere aptitudinile recunoscute ale aromânilor pentru comerț, s-a decis înființarea unor școli de profil la Salonic, Crușova și Veria, idee pusă în practică sub ministeriatul lui Take Ionescu (1899). În 1888 a început să funcționeze, pe lângă Școala de Fete din Bitolia, un curs secundar care în 1891 a devenit curs normal pregătitor pentru institutoare iar în 1899

53. M.I.P., dos.373/1903, vol.I, f.125.

54. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.207.

55. I<on> D. ARGINTEANU, *Raportul despre mersul liceului în curs de 25 de ani*, în: "Lumina", an III, nr.10. 1905, p.293-301.

56. S. Țovaru, *op.cit.*, p. 75.

57. I.D. Arginteanu, *Raportul*, p.294.

58. E. Ionescu, *op.cit.* p. 31.

Școala Normală Profesională de Fete din Bitolia⁵⁹. La finele secolului al XIX-lea funcționau deja 6 școli secundare în Balcani⁶⁰.

Până în anul 1900 Statul Român a cheltuit pentru întreținerea școlilor românești din Imperiul Otoman 5.710.900 de lei, la care s-au adăugat credite suplimentare de 254.643 de lei, din care s-au folosit efectiv 5.922.544 de lei⁶¹. Sporul cel mai însemnat s-a înregistrat în timpul ministrului Take Ionescu. În 1899-1900, pe lângă cei 525.000 de lei care se alocuau anual de la buget începând din 1893/1894, se adaugă o contribuție suplimentară de 199.643 de lei (deci în total: 754.643 de lei)⁶².

Școlile românești din Imperiul Otoman erau din 1878 subordonate unui inspector care, la rândul său, depindea de Ministerul Instrucțiunii din România. Primul inspector a fost Ap, Margarit. Înființarea inspectoratului s-a dovedit a fi de bun augur, constituindu-se într-un centru de coordonare a activității școlare din Balcani. Acum institutorii nu mai erau nevoiți să înfrunte singuri toate greutățile pentru obținerea autorizațiilor de deschidere și funcționare a școlilor⁶³ iar numărul instituțiilor de învățământ a sporit de la 9 în perioada 1864-1878 la 104 școli primare între 1878-1902⁶⁴ - perioada inspectoratului lui Ap. Margarit⁶⁵. Datorită distanțelor mari între școlile ce trebuiau inspectate și a drumurilor foarte precare din regiune, pentru ușurarea muncii inspectorului s-a dispus crearea a două revizorate școlare: EpirAlbania (revizor: Ghica Papa) și Macedonia (revizor: Ioan Ciulli, apoi Vasile Diamabndi)⁶⁶.

Unele controverse s-au iscat în legătură cu limba de predare în școli. Atunci când primii dascăli au pornit din România ca să-i lumineze pe frații lor din Pind și Macedonia, ei au luat cu ei manuale românești. Or, populația macedoromână vorbește idiomurile sale proprii - aromâna și meglenoromâna - apropiate, dar totuși diferite, de româna literară⁶⁷, așa încât aromânii obișnuiți cu ideile

59. A. Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.153.

60. Th. Capidan, *Aromânii*, p.43; id., *Macedoromânii*, p.232.

61. Spiru C. HARET, *Raport adresat M.S. Regelui de către d<omnul> Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice asupra stării actuale a chestiei școalelor și bisericilor române din străinătate*, București, Institutul de Arte Grafice 'Carol Gobl', 1901, p.3; S.Țovaru, *op.cit.*, p.54. La Al. Rubin (*op.cit.*, p.234-235, preluat și în: *R.S.D.*, doc.110, p.239-240) nu sunt indicate creditele anulate (în valoare de 42.999 de lei).

62. Pentru evoluția anuală a bugetului școlilor românești din Macedonia se poate consulta bibliografia citată la nota anterioară.

63. S. Țovaru, *op.cit.*, p. 28.

64. *Ibid.*, p.74.

65. A. Berciu-Drăghicescu, M.Petre, *loc. cit.*, p.13.

66. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.34.

67. În timpul călătoriei sale în Albania, Constantin Burileanu a sesizat această diferență venind în contact cu fărșiroții a căror limbă - nota el - "trece drept mai pură și [mai] românească decât a românilor macedonieni și a celor din Pind" - C<onstantin> N. BURILEANU, *De la români*

grecești dobândite prin școală sau prin contactul direct cu grecii, s-au arătat în majoritatea lor refractari la cultura română. Româna literară li s-a părut o limbă străină (chiar dacă apropiată de a lor) așa încât școala nu le putea impune dorința de a o studia⁶⁸. Necesitatea instruirii în clasele inferioare a idiomului propriu pentru ca apoi, treptat, să se treacă la româna literară a fost înțeleasă de filologi - Pericle Papahagi, Theodor Capidan⁶⁹ - și intuită de institutori⁷⁰. Printre cei care au înțeles necesitatea predării dar și redactării de manuale în aromână s-au numărat: Dimitrie Athanasescu⁷¹, Tașcu Iliescu⁷², Andrei Bagav⁷³, Virgil Stoicescu, Constantin I. Naum și Constantin Petrescu-Birina⁷⁴.

Cadrelle didactice din școlile primare nu aveau, în primii ani, o pregătire suficientă: mulți dintre ei nu terminaseră o școală secundară ori absolviseră gimnaziul grecesc și știau foarte puțin să scrie și să citească românește. Pentru formarea primilor institutori fusese fondat Institutul Macedo-Român (1865-1871) ai cărui absolvenți s-au arătat la nivelul misiunii lor⁷⁵. Alți dascăli au făcut studiile la școlile secundare din România. A revenit apoi Liceului Român din Bitolia sarcina pregătirii cadrelor necesare școlilor din Macedonia. Instituitoarele proveneau inițial dintre absolventele unor școli secundare din România (Azilul Elena Doamna din București sau Școala Centrală de Fete din Iași), pentru ca,

---

din Albania, București: Tip. L. Motzătzeanu, 1906, p.258. "În primele zile limba aceasta mi s-a părut foarte curioasă. Vorbind cu fărășiroții înțelegem de la ei tot atât cât ei de la mine; și cum mie mi se părea curioasă limba lor, tot așa li se părea lor de curioasă limba ce le vorbeam eu" - *ibid.*, p.268; cf. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.72.

68. E. Ionescu, *op.cit.*, p.25.

69. S.Țovaru, *op.cit.*, p.69.

70. În introducerea la abecedarul său din 1882, Tașcu Iliescu scria că "pentru o mai mare facilitate este bine ca, la românii din sud, copiii să înceapă a citi în dialectul lor" - T<așcu> ILIESCU [CRUȘOVEANU], *Abecedarul sau manualul de silabismu pentru dialectul macedoromân (sub-dialectul de Crușova)*. București: Tip. Thiel & Weiss. 1882. p.3. Autorii unui alt abecedar aromân își propuneau "a învăța copiii să citească și să scrie întâi în dialectul macedoromân și apoi imediat în limba română ca în urmă să meargă înainte cu ambele dialecte" - Virgil STOICESCU, Constantin I. NAUM. Constantin PETRESCU-BIRINA, *Povățuitor pentru abecedarul macedoromân*, București, Imprimeria Statului, 1900, p.4; Cf. M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.72.

71. El ar fi scris - după propria-i mărturisire - „13 de soiuri de cărți în 21 000 de bucăți” - Dim. Athanasescu, *loc. cit.*, p.329; cf. *Bibliografia română modernă (1831-1918)*, vol.I (A-C), coord.gen.Gabriel Ștrempel, [București] Edit. Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România, 1984 [infra: *B.R.M.*, I], p.189 (nr.3680-3690). Activitatea sa didactică în aromână i-a adus și o recompensă din partea Societății pentru Învățătura Poporului Român - S.Țovaru. *op.cit.*, p.68.

72. *B.R.M.*, II (D-K), 1986, p.675-676 (nr.27 421 - 27 423).

73. Andreiu alu BAGAVU, *Carte de alegeare scrisă în dialectulu macedo-românu*, București, TipoLitografia Dor.P. Cucu, [1887], XII + 234 p. [*B.R.M.*, I, p.246, nr.4612]

74. *B.R.M.*: IV (R-Z), București, Edit. Academiei Române, 1996, p.400 (nr. 65596-65598).

75. Velicu, *loc. cit.*, p.272-Z86.

prin fondarea în 1889 a Școlii Normale de Fete din Bitolia, pregătirea lor să se facă în Macedonia⁷⁶.

Despre programa de studii în școlile elementare nu există informații din această perioadă. În școlile secundare ea era diferențiată. La Liceul Român din Bitolia se predau aceleași materii ca și la liceele din țară, cu unele deosebiri specifice condițiilor locale ca, de exemplu, predarea limbii turcești în locul celei germane, predarea limbii moderne grecești, nebifurcarea programei la cursul superior⁷⁷. Școlile de comerț aveau obiecte specifice precum: științele comerciale, cursul mărfii, dreptul comercial, contabilitate și geografie economică⁷⁸. La Școala Normală de Fete și la Liceul Român din Bitolia se predau și pedagogia, caligrafia, desenul, muzica, materii absolut necesare viitorilor institutori⁷⁹.

Elevii Liceului Român din Bitolia erau recrutați din toate părțile Macedoniei și din ținuturile învecinate⁸⁰ fără examen. Deoarece cea mai mare parte a absolvenți lor trebuiau să devină institutori în Macedonia, în 1899 s-a luat hotărârea ca elevii din ultima clasă de liceu să facă cursuri aplicative cu elevii școlii din localitate⁸¹. În 1888 se înființează pe lângă Școala Mixtă din Bitolia un curs secundar, devenit apoi curs pregătitor pentru institutoare. Din 1889 va funcționa Școala Normală de Fete cu 4 clase. De la început a existat pe lângă aceasta și o școală primară de aplicație pentru institutoare⁸² precum și o școală profesională de croitorie⁸³.

Pentru a se asigura studiile medii ale absolvenți lor școlilor elementare din regiunea Epirului și Albaniei, s-au înființat Gimnaziile din Ianina (1888) și Berat (1892), care s-au dovedit ineficiente, funcționând cu un număr foarte redus de elevi⁸⁴.

Activitatea școlilor românești din Balcani a urmărit să orienteze absolvenții ciclului secundar către activități comerciale fără a neglija nici activitățile intelectuale. Necesitatea formării de cadre pregătite din rândul macedoromânilor a determinat decizia Ministerului de la București de a acorda înlesniri pentru ca tinerii macedoromâni care terminau învățământul secundar să poată frecventa

76. C.G. IONESCU, *Raport general asupra școalelor și bisericilor române din Turcia pe anul școlar 1903/1904, adresat d<omnului> Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, în: M.V. Cordescu, *op.cit.*, anexa 6, p.262.

77. *Ibid.*, p.299.

78. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.246-247.

79. *Ibid.*, p.246.

80. Lista cu elevii din primii 25 de ani de activitate ai Liceului. În: "Lumina", an III, nr. 10, 1905, p.303-304.

81. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.186.

82. *Ibid.*, p.178.

83. C.G. Ionescu, *loc. cit.*, p.297-298.

84. Sp.C. Haret, *op.cit.*, p.XLII-XLIII.

unitățile de învățământ superior din România⁸⁵. Prima serie de studenți macedoneni a fost acceptată la Universitatea din București în 1890. Ea număra 10 absolvenți ai Liceului din Bitolia⁸⁶. Aceștia li s-a adăugat George Murnu, absolvent al Liceului Grec din Bitolia, înscris anterior de tatăl său la Universitatea din Budapesta⁸⁷. Încă din primul an li s-au pus la dispoziție studenților burse, ei bucurându-se de privilegiul de a le obține fără concurs⁸⁸. La București s-a constituit un cerc al studenților macedoneni care alegea la 6 februarie 1894 un comitet format, între alții, din George Murnu (președinte), Constantin I. Cosmescu, Mihail Dimonie ș.a.⁸⁹

Pe lângă aspectele pozitive ale dezvoltării învățământului românesc din Balcani, s-au înregistrat în această perioadă și momente de tensiune, multe datorate firii autoritare - uneori arbitrară - a inspectorului Ap. Margarit. "Ca inspector, la început, Margarit a desfășurat o activitate vie, inteligentă și de mare folos pentru cauza română. Simțindu-se tot mai stăpân pe situație în Macedonia, simpatizat de însuși regele Carol I, el descoperă în caracterul său trăsături care, pentru moravurile caste și austere din Macedonia făcură mult rău cauzei noastre"⁹⁰.

În aprilie 1883⁹¹, o parte din profesorii Liceului Român din Bitolia (Andrei Bagav, Constantin Cairetti, Vanghele Petrescu și Ioan Gheorghide Murnu directorul Liceului) se ridică împotriva inspectorului și, urmați de unii elevi,

85. M.I.P., dos. 697/1890. f2.

86. Este vorba despre: Sterie Ciumetti, Tașcu Șunda; Mihail Statu, I. Steriu, Nache D. Argintin, Constantin I. Cosmescu, H. Otto, Dimitrie Margarit, Tașcu Pucerea și Nica - *ibid.*, f.3; Th. Burada, *op. cit.*, p.71.

87. M.I.P., dos. 697/1890, f.3.

88. UN AROMÂN [Mihail PINETTA?] *Trecutul și prezentul cestiunii macedonene. Jos masca!* Bucuresci, 1902, p.21. Au existat situații când absolvenții de liceu deja plasați ca institutori la școlile din Macedonia, aflând de aceste înlesniri părăseau posturile fără permisiunea inspectorului pentru a se înscrie la universitățile din România - M.I.P., dos. 697/1890, f.20.

89. "Peninsula Balcanică", București, an II, nr.5, 13-2-1894, p.3.

90. La rândul său, M.D. Peyfuss nota: "caracterul despotice al lui Margarit și gestiunea lui financiară lipsită de transparență au provocat o serie de conflicte, care au pricinuit imense daune mișcării naționale aromânești, oferind adversarilor ei cele mai puternice argumente de combatere și frânând, vreme de câțiva ani, progresul învățământului public aromânesc" - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*. p.72. De altfel "Margarit a lăsat în seama corpului didactic al școlilor românești sarcina continuării micului război împotriva partidei grecești din localitățile aromânești, așadar propaganda propriu-zisă" iar el "și-a deplasat centrul de greutate al activității pe teren diplomatic" - *ibid.*, p.53. Din această perspectivă, Margarit a scris singur sau în colaborare mai multe broșuri care susțineau cauza politică aromânească împotriva propagandei grecești - *B.R.M.*, III (L-Q), 1989, p.267 (nr. 35629-35634); Lucian PREDESCU, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, [Edit.] 'Cugetarea' Georgescu-Delafras, <1940>, p.522 b.

91. Alte surse indică anul 1882 - *Trecutul și prezentul*, p4.

deschid o nouă școală într-un local închiriat⁹². Situația se repetă în 1890 când alți profesori Nicolae Maimuca, Ștefan Ciudela și Dimitrie Cosmulei (directorul de atunci)⁹³ se retrag din liceu.

Situația se agravează odată cu înființarea în 1892, de către guvernul conservator, a Consulatului României la Bitolia⁹⁴. Între Spiru Constantinescu, consulul numit de conservatori, și Ap. Margarit, inspectorul numit de liberali, se iscă o animozitate care izbucnește în 1895, datorită conflictului dintre inspectorat și erorii alimentat și de partidele politice din România⁹⁵. După 1894 unii institutori de la școlile primare, în unire cu o parte dintre profesorii Liceului din Bitolia iau inițiativa creării unei noi instituții autonome de control a școlilor, eforturile, în fruntea cărora se afla institutorul Filip Apostolescu⁹⁶. Ele vor fi sprijinite de consulul român la Bitolia⁹⁷ din ordinul ministrului de Externe conservator, Alexandru Lahovary. Fruntașii eforiști obțin recunoașterea din partea Comitetului administrativ prezidat de guvernatorul general al vilayetului Monastir, decizie confirmată de ministerele Instrucțiunii și de Interne de la Constantinopol, dar nerecunoscută de Ministerul Instrucțiunii de la București⁹⁸. Eforii au fost create în mai toate localitățile din jurul Bitoliei⁹⁹ - cu concursul autorităților locale - provocând sciziunea școlilor românești în școli "eforiste" și, respectiv, "mărgăritiste". În 1895, o mare parte din profesorii Liceului Român din Bitolia (Ștefan

Ciudela, Constantin Cosmescu, Christu Otto, Mihail Stattu, dr. Miclescu, Ion D. Arginteanu), urmați de numeroși elevi înființează un nou liceu subordonat eforiei¹⁰⁰.

În anii școlari 1895-1896 și 1896-1897 au funcționat liceul "eforist" sub direcțiunea lui C.I. Cosmescu și cel oficial având ca director pe Pericle Papahagi

92. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.299-300; St. Diamandi, *op.cit.*, p.352; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.72 (cu bibliografia).

93. Prin demisia lui Cosmulei un timp n-a mai funcționat în liceu o catedră de limba română! - Dim<itrie> COSMULEI, *Memoriu despre starea școalelor românești din Macedonia*, Tipărit cu speșele Coloniei macedo-române, Bucuresci, Tipo-Litografia și Fond<eria> de Litere Dor.P. Cucu, 1891, p.14-15.

94. Primul consulat român în regiunile locuite de macedoromâni a fost înființat în 1879 la Salonic stărnind, firește, mânia grecilor - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.55-56. Însă înființarea Consulatului României de la Bitolia - *ibid.*, p.73; M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.29, n.1 - a provocat la început mare bucurie printre aromânii naționaliști - N.Batzaria, *op. cit.*, p.25.

95. S.Țovaru, *op.cit.*, p.33; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.73-74.

96. *Trecutul și prezentul*, p.10.

97. Sp. Constantinescu a luat fățiș apărarea eforturilor solicitând la 3 februarie 1895 într-un raport către Ministerul de Externe fondarea unei erorii române la Bitolia - A. Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p.85.

98. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.93.

99. S.Țovaru, *op.cit.*, p.77.

100. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.300; M.V. Cordescu, *op. cit.*, p.31.

(care, urmat de 53 de elevi, va trece și el la 28 aprilie 1897, la liceul eforiei)¹⁰¹. Sosit la guvernare, Dimitrie A. Sturdza dispune închiderea provizorie a consulatului din Bitolia și astfel acțiunea eforistă eșuează. În 1897 situația se normalizează, toate școlile - inclusiv cele secundare - se unifică și sunt plătiți și profesorii care funcționaseră la liceul eforiei¹⁰².

Odată cu pensionarea lui Ap. Margarit în 1898¹⁰³ încetează frământările în interiorul corpului didactic românesc din Macedonia în secolul al XIX-lea.

A doua jumătate a secolului XIX a marcat începutul acțiunii școlare românești în Peninsula Balcanică. În ciuda unor dificultăți, s-a înregistrat, totuși, un progres continuu atât cantitativ - prin sporirea numărului de școli, cadre didactice și elevi dar și calitativ - prin diversificarea învățământului național în încercarea sa de a asigura necesitățile românilor balcanici cărora li se adresa și prin sporirea competenței profesionale a personalului didactic.

L'ENSEIGNEMENT ROUMAIN DANS LA PENINSULE BALKANIQUE AU XIX-EME SIECLE

Resume

Cet article presente brievement l'evolution de l'enseignement roumain dans la Peninsule Balkanique au XIX-eme siecle. La premiere ecole roumaine de cette region a ete fondee en 1864 pres de Bitola et jusqu'en 1878 on met les bases de 7 ecoles a l' aide de l'Etat roumain. Durant cette annee les autorites ottomanes ont reconnu officiellement les ecoles roumaines dant le nombre a augmente continuellement (malgre l'opposition des autorites ecclesiastiques subordonnees a la Patriarchie oecumenique): de 25 en 1890 a 69 en 1899 et a 93 en 1900. A ces ecoles s'ajoutent une ecole secondaire (1880, qui est devenue lycee en 1887) et une ecole normale primaire pour des filles (1899) a Bitola, une ecole secondaire a Ioannina (1887) et 3 ecoles commerciales a Salonique, Krusevo et Veria (1899). Les subventions accordees par l' Etat roumain a ces ecoles ont augmente de 14 000 lei en 1864 a 21 000 lei en 1878 et 525 000 en 1899/1900, la somme totale de cet effort financier dans la periode mentionee etant de 5 710 900 lei.

101. *Trecutul și prezentul*, p.11-13.

102. I.D. Arginteanu, *Raport*, p.300.

103. Sp.C. Haret, *op.cit.*, p.XXIX; "Românul de la Pind", București, an I, nr.32, 13-10-1903, p.I. Alți autori consideră că pensionarea lui Margarit s-a petrecut în 1902 - M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.33; S. Țovaru, *op. cit.*, p.34. De fapt "Spiru Haret l-a depozat [în 1898] pe inspector de neli-mitatele sale drepturi, menținându-l însă, formal, pe post" - M.D. Peyfuss, *Chestiunea*, p.74.